

LBRIS

We know
books

Consiliul Județean
Brașov

MUZEUL DE ARTĂ
BRAȘOV

Radu Popica

Centrul artistic Brașov

de la origini până în contemporaneitate.

Artele plastice (sec. XV-XX)

EDITURA
MUZEULUI DE ARTĂ BRAȘOV

BRAȘOV | 2022

	Prolegomene la o istorie a centrului artistic Braşov (sec. XV-XX)	8
I.	Începuturile oraşului Braşov (sec. XIII-XIV)	12
II.	Centrul artistic Braşov în secolele XV-XVI	20
	II.1. <i>Braşovul în secolele XV-XVI</i>	20
	II.2. <i>Arta plastică braşoveană în secolele XV-XVI</i>	42
	II.2.1. Artiştii activi la Braşov în secolele XV-XVI	42
	II.2.2. Pictura de şevalet	51
	II.2.3. Pictura murală	53
	II.2.4. Sculptura	57
	II.3. <i>Artele minore</i>	59
	II.4. <i>Legăturile artistice ale Braşovului cu Ţara Românească şi Moldova</i>	60
	II.5. <i>Centrul artistic Braşov în secolele XV-XVI</i>	61
III.	Centrul artistic Braşov în secolele XVII-XVIII	62
	III.1. <i>Braşovul în secolele XVII-XVIII</i>	62
	III.2. <i>Arta plastică braşoveană în secolele XVII-XVIII</i>	77
	III.2.1. Artiştii activi la Braşov în secolele XVII-XVIII	77
	III.2.2. Pictura de şevalet	83
	III.2.3. Pictura în miniatură	89
	III.2.4. Pictura pe sticlă	90
	III.2.5. Pictura decorativă	91
	III.2.6. Pictura murală	92
	III.2.7. Sculptura	96
	III.3. <i>Artele minore</i>	103
	III.4. <i>Legăturile artistice ale Braşovului cu Ţara Românească şi Moldova</i>	103
	III.5. <i>Centrul artistic Braşov în secolele XVII-XVIII</i>	105
IV.	Centrul artistic Braşov în secolul XIX	106
	IV.1. <i>Braşovul în secolul XIX</i>	106
	IV.2. <i>Arta plastică braşoveană în secolul XIX</i>	112
	IV.2.1. Artiştii activi la Braşov în secolul XIX	112
	IV.2.2. Direcţii şi tendinţe stilistice în cadrul artei braşovene din secolul XIX	127
	IV.3. <i>Învăţământul artistic</i>	132
	IV.4. <i>Viaţa artistică</i>	133
	IV.4.1. Activitatea expoziţională	134
	IV.4.2. Reflectarea vieţii artistice în presă	136

IV.5. <i>Preocupări privind monumentele de for public</i>	138
IV.6. <i>Centrul artistic Braşov în secolul al XIX-lea</i>	139
V. <i>Centrul artistic Braşov în preajma anului 1900 (1889-1917)</i>	140
V.1. <i>Braşovul în preajma anului 1900</i>	140
V.2. <i>Viaţa artistică</i>	142
V.2.1. <i>Activitatea expoziţională</i>	142
V.2.2. <i>Repere privind critica şi cronica de artă</i>	148
V.2.2.2. <i>Cotidienele</i>	148
V.2.2.3. <i>Revista „Die Karpathen”</i>	150
V.3. <i>Popularizarea artelor plastice şi învăţământul artistic</i>	151
V.4. <i>Arta plastică în colecţii muzeale</i>	155
V.5. <i>Monumentele de for public</i>	157
V.6. <i>Arta plastică braşoveană în preajma anului 1900</i>	161
V.6.1. <i>Artiştili braşoveni din preajma anului 1900</i>	161
V.6.2. <i>Organizarea vieţii artistice</i>	167
V.6.3. <i>Directii şi tendinţe stilistice în cadrul artei braşovene din preajma anului 1900</i>	171
V.6.4. <i>Primul Război Mondial în creaţia artiştilor braşoveni</i>	192
V.7. <i>Participarea artiştilor braşoveni la viaţa artistică din alte centre artistice</i>	195
V.7.1. <i>Participarea artiştilor braşoveni la viaţa artistică a Transilvaniei</i>	195
V.7.2. <i>Participarea artiştilor braşoveni la viaţa artistică din Europa Centrală</i>	196
V.7.3. <i>Participarea artiştilor braşoveni la viaţa artistică a Bucureştiului</i>	199
V.8. <i>Centrul artistic Braşov (1889-1918)</i>	200
VI. <i>Centrul artistic Braşov în perioada interbelică şi anii celui de-al Doilea Război Mondial (1918-1944)</i>	201
VI.1. <i>Braşovul interbelic</i>	201
VI.2. <i>Viaţa artistică</i>	203
VI.2.1. <i>Activitatea expoziţională</i>	203
VI.2.2. <i>Repere privind cronica şi critica de artă</i>	212
VI.2.2.1. <i>Cotidienele</i>	213
VI.2.2.2. <i>Revistele culturale şi literare</i>	216
VI.3. <i>Popularizarea artelor plastice şi învăţământul artistic</i>	219
VI.4. <i>Arta plastică în colecţii muzeale</i>	223
VI.5. <i>Monumentele de for public</i>	227

VI.6. <i>Arta plastică brașoveană în perioada interbelică</i>	234
VI.6.1. Artiștii brașoveni interbelici	234
VI.6.2. Artiști din alte centre artistice activi la Brașov în perioada interbelică	238
VI.6.3. Direcții și tendințe stilistice în cadrul artei brașovene interbelice	240
VI.7. <i>Participarea artiștilor brașoveni la viața artistică din România interbelică</i>	269
VI.7.1. Participarea artiștilor brașoveni la activitatea expozițională din România interbelică	269
VI.7.2. Aspecte ale reflectării creației artiștilor brașoveni în presa românească interbelică	275
VI.7.2.1. Revista „Gândirea”	275
VI.7.2.2. Presa bucureșteană	277
VI.7.2.3. Presa culturală transilvăneană	280
VI.7.3. Hans Mattis-Teutsch și avangarda artistică românească	281
VI.7.4. Artiști brașoveni la Balcic și Baia Mare	285
VI.8. <i>Centrul artistic Brașov (1919-1944)</i>	292
VII. <i>Centrul artistic Brașov în perioada postbelică (1945 - 1989)</i>	294
VII.1. <i>Brașovul în perioada postbelică</i>	294
VII.2. <i>Viața artistică</i>	297
VII.2.1. Cadrul instituțional	297
VII.2.2. Activitatea expozițională	300
VII.2.3. Repere privind critica și cronică de artă	304
VII.2.3.1. Cotidienele și săptămânalele	304
VII.2.3.2. Revistele culturale și literare	307
VII.3. <i>Popularizarea artelor plastice și învățământul artistic</i>	309
VII.4. <i>Arta plastică în colecții muzeale</i>	312
VII.5. <i>Monumentele de for public</i>	313
VII.6. <i>Arta plastică brașoveană în perioada postbelică</i>	315
VII.6.1. Artiștii brașoveni din perioada postbelică	315
VII.6.2. Evoluția artei plastice românești în perioada postbelică	324
VII.6.3. Direcții și tendințe stilistice în cadrul artei plastice brașovene postbelice	329
VII.6.3.1. Perioada realismului socialist (1945-1964)	329
VII.6.3.2. Arta plastică brașoveană în perioada liberalizării (1964-1971)	334
VII.6.3.3. Arta plastică brașoveană după 1971	336
VII.6.3.4. Cultul personalității lui Nicolae și Elena Ceaușescu în arta brașoveană	339

VII.7. <i>Participarea artiștilor brașoveni la viața artistică din România și străinătate în perioada regimului comunist</i>	340
VII.7.1. Aspecte ale reflectării creației artiștilor brașoveni în presa românească și literatura de specialitate în perioada regimului comunist	340
VII.7.1.1. Reviste culturale și literare	340
VII.7.1.2. Literatura de specialitate	343
VII.7.2. Participarea artiștilor brașoveni la activitatea expozițională din România și străinătate în perioada regimului comunist	344
VII.8. <i>Centrul artistic Brașov (1945-1989)</i>	346

ANEXE

Bibliografie	348
Repere cronologice ale evoluției centrului artistic brașovean (sec. XV-XX)	399
Index artiști plastici activi la Brașov (sec. XV-XX / 1989)	406
Lista ilustrațiilor	419
Ilustrații	425

Abrevieri

- ABPH - Arhiva și Biblioteca Parohiei Honterus,
Biserica Evanghelică C. A. din România - Parohia Brașov
- Arta - Arta. Revistă a Uniunii Artiștilor Plastici din Republica Socialistă
România
- BL - Brassói Lapok. Politikai Napilap
- DN - Drum Nou
- DK - Die Karpathen. Halbmonatsschrift für Kultur und Leben
- GT - Gazeta Transilvaniei
- KZ - Kronstädter Zeitung
- SJAN Brașov - Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Brașov

Traduceri

- Conf. univ. dr. Sunhild Galter [tr. S. G.] (limba germană)
- Traduceri proprii [tr. n.]

I. Începuturile orașului Brașov (sec. XIII-XIV)

Orașul Brașov a fost întemeiat în prima jumătate a secolului al XIII-lea, în urma colonizării sașilor în Țara Bârsei care a început în a doua jumătate a secolului al XII-lea. Colonizarea a fost extinsă după așezarea cavalerilor teutoni aici, în 1211, de către regele Ungariei, Andrei al II-lea (1205-1235).⁷ În 1223 a început construcția Bisericii Sfântul Bartolomeu de către meșteri normanzi.⁸ În 1224 regele Andrei al II-lea (1205-1235) a acordat coloniștilor sași o diplomă de privilegii („Andreanum”), prin care a reconfirmat privilegiile acordate de regele Geza al II-lea (1141-1161).⁹ Începând din 1225, după alungarea cavalerilor teutoni de către regalitatea maghiară, Țara Bârsei a fost reorganizată în comitatul „Burcia” cu reședința la Brașov.¹⁰ În acest an este atestată documentar și capela Sfântul Martin.¹¹ Prima atestare documentară a orașului Brașov sub numele „Corona” datează din anul 1235, când abatele Fredericus a vizitat mănăstirea premonstratensă ce ființa aici: „Claustra Sororum... in Hungaria assignata est paternitas. Dyocesis Cumanie Corona”.¹² În prima jumătate a secolului al XIII-lea pe teritoriul actualului oraș s-a constatat existența a trei așezări întemeiate de sași (Corona, Brașovul vechi și Bartolomeu), patru așezări românești și o așezare maghiară (Mártonfalva).¹³ Existența așezărilor românești este confirmată de

⁷ Primele așezări fondate de coloniștii sași au fost Feldioara/Marienburg, Sânpetru/Petersberg, Hărman/Honigberg și Prejmer/Tartlau. Adrian Ioniță, „Începuturile colonizării Țării Bârsei reflectate arheologic”, în *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, nr. 64, 1-2, pp. 122-123.

⁸ Biserica a fost reconstruită radical în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Partea cea mai veche cuprinde corul și încăperile adiacente, inclusiv cele două capele. Planul original era asemănător cu cel al bazilicii cisterciene de la Cârța. Dan Nicolae Busuioc, „Arhitectura gotică timpurie din Țara Bârsei în lumina unor noi cercetări”, în *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, 1978, p. 9; Grigore Ionescu, *Istoria Arhitecturii în România. De la orînduirea comunei primitive pînă la sfîrșitul veacului al XVI-lea*, I, București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1963, p. 96.

⁹ Adrian Ioniță, *op. cit.*, p. 125.

¹⁰ Comitatul este prima dată menționat în documente în anul 1288. Gernot Nussbächer, „Schiță a istoriei teritoriului județului Brașov în perioada 1201-1300”, în *Caietele Corona. Contribuții la istoria Brașovului*, caietul 1, Brașov, Editura Aldus, 2002, pp. 10-11.

¹¹ Gernot Nussbächer, „Die Kronstädter Martinskapelle bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts”, în *Karpatenrundschau*, XXVIII (XXXIX), nr. 31 (2306), 03.08.1995, p. 6.

¹² Pavel Binder, „Unele probleme referitoare la prima mențiune documentară a Brașovului”, în *Cumidava*, III, 1969, p. 126.

¹³ Sașii au fost colonizați după principiul decuriilor (10 gospodării), reunite în centurii (10 decurii). Cele trei așezări de pe teritoriul Brașovului alcătuiau o centurie. O așezare de patru decurii se afla în partea sud-vestică a viitorului cartier Cetate, pe valea Șcheiului (Graft), la poalele Muntelui Tâmpa, trei decurii pe latura vestică a Dealului Cetățuia și trei decurii pe latura estică a Dealului Șprengghi. Așezările românești ființau în partea superioară a văii Șcheiului (Graft), în partea de nord a Dealului

numeroasele descoperiri arheologice din secolele IX-XII de pe teritoriul de astăzi al orașului Brașov, ceramică specifică culturilor Dridu și Ciugud.¹⁴ În primăvara anului 1241 invazia mongolă a devastat Țara Bârsei, unde oastea voievodului Transilvaniei, Pousa, a fost înfrântă de detașamentul condus de Bogutai¹⁵, fiind puternic afectate și așezările menționate, „civitas que vocatur Burza”¹⁶. La sfârșitul secolului al XIII-lea, în urma unor noi atacuri ale tătarilor (1278, 1285), au fost ridicate două cetăți de refugiu, Cetatea Brașovia¹⁷ și Cetatea Șprenghei¹⁸.

La începutul secolului al XIII-lea, Corona, una dintre așezările timpurii ale coloniștilor sași, nucleul Cetății Brașovului de mai târziu, s-a dezvoltat pe valea Șcheiului (Graft) în spațiul din jurul viitoarei Biserici Negre, în partea sud-vestică a viitorului cartier Cetate. Așezarea, protejată de o fortificație alcătuită din șanțuri, valuri de pământ și palisade, cuprindea inițial câteva zeci de locuințe modeste.¹⁹

Cetățuia, pe latura de vest a Dealului Șprenghei și pe Valea Cetății, la sud de Muntele Tâmpa. Așezarea maghiară, „Mártonfalva” era situată pe partea sudică a Dealului Melcilor. Gernot Nussbächer, „Începuturile orașului Brașov”, în *Caietele Corona. Contribuții la istoria Brașovului*, caietul 5, Brașov, Editura Aldus, 2006, pp. 12-14.

¹⁴ Ioan Popp, „Date arheologice privitoare la istoria Brașovului în secolele IX-XII”, în *Cumidava*, II, Muzeul Județean de Istorie Brașov, 1968, pp. 9-19.

¹⁵ Géza Bakó, „Invasia tătarilor din anul 1241 în sud-estul Transilvaniei”, în *Muzeul Regional Brașov. Culegere de studii și cercetări*, I, 1967, p. 118.

¹⁶ Gernot Nussbächer, *op. cit.*, p. 16.

¹⁷ Cetatea Brașovia a fost construită după 1284-1285 pe culmea Muntelui Tâmpa, ocupând o suprafață de 23.000 mp. Cercetările arheologice din anii 1933 și 1937 au scos la lumină fundațiile Capelei Sfântului Leonhard și cisterna din interiorul capelei. Cetatea a fost demolată în anii 1445-1448 din ordinul lui Iancu de Hunedoara, guvernator al regatului Ungariei, datorită pericolului reprezentat pentru oraș în cazul în care ar fi căzut în mâinile turcilor. Cu învoirea arhiepiscopului Dyonisius de Strigoniu este demolată și capela Leonhard, urmând să fie însă ridicat un altar închinat sfântului în Biserica Neagră. *Idem*, „Cetatea Brașovia de pe Tâmpa”, în *Caietele corona...*, caietul 1, *op. cit.*, pp. 20-23; Lajos Kakucs, „Der mittelalterliche Jakobuskult in Ungarn”, în Klaus Herbers, Dieter R. Bauer (coord.), *Der Jakobuskult in Ostmitteleuropa*, Editura Gunter Nag, Tübingen, 2003, p. 331.

¹⁸ Cetatea Șprenghei, situată pe extremitatea nordică a dealului Șprenghei (Gesprengberg), deasupra Bisericii Bartolomeu, a fost construită la sfârșitul secolului al XIII-lea. Cercetările arheologice din anii 1956-1957 au relevat un plan cvasi-circular și două turnuri în interiorul cetății, unul dreptunghiular și celălalt, construit ulterior, având forma unei jumătăți de hexagon. Cetatea a fost distrusă în timpul invaziei otomane din anul 1421 condusă de sultanul Murad al II-lea. În 1529 mai exista doar turnul hexagonal, cucerit de Petru Rareș în timpul asediului Brașovului. Alexandrina D. Alexandrescu, Nicolae Constantinescu, „Săpăturile de salvare de pe Dealul Șprenghei”, în *Materiale și cercetări arheologice*, 1959, pp. 667-678.

¹⁹ Primele locuințe ale așezării, construite din lut și lemn la începutul secolului al XIII-lea și apoi din piatră și mortar și cimitirul au fost descoperite în urma cercetărilor arheologice efectuate în anii 2014-

Turnul Casei Sfatului, nucleul inițial al clădirii, are ca fundament turnul de poartă, construit din piatră, al acestei fortificații.²⁰ În centrul așezării, pe amplasamentul actual al Bisericii Negre s-a înălțat o biserică²¹, probabil ridicată în stilul romanic, având hramul Sfintei Corona²², o parte din moaștele mucenicei fiind aduse aici de coloniștii sași²³. Numele așezării vine cel mai probabil de la hramul bisericii. În jurul bisericii s-a aflat primul cimitir al așezării, care a funcționat aici până în 1788, când împăratul Iosif al II-lea a interzis înmormântările în perimetrul așezărilor.²⁴

Creșterea populației²⁵ a determinat în a doua jumătate a secolului al XIII-lea extinderea așezării spre nord și nord-est. Acum a fost atestată documentar actuala denumire a Brașovului, în forma „Barasu” (1252), „Brasu” (1271), „Braso” (1288) și „Brassov” (1295), care însă în această perioadă se referea la Țara Bârsei în întregime, nu doar la orașul Brașov.²⁶ În partea de nord-est a așezării a luat naștere o piață amplă (astăzi Piața Sfatului) în jurul căreia erau grupate aproximativ 50 de locuințe.²⁷ Prin realizarea unor noi parcelări pe latura de nord-est s-au conturat începuturile a două străzi radiale (astăzi str. Mureșenilor și str. Republicii). Așezarea s-a extins la începutul secolului al XIV-lea până aproximativ în zona străzii Michael Weiss²⁸, fapt confirmat de ridicarea după anul 1323 a mănăstirii dominicane (astăzi Biserica romano-catolică

2015 în curtea Honterus. Daniela Marcu Istrate, „Evoluția generală a sitului”, în Daniela Marcu Istrate (coord.), *Redescoperirea trecutului medieval al Brașovului: Curtea Bisericii Negre / Unearthing the Medieval Past of Braşov: the Black Church Yard*, Braşov, 2015, p. 9.

²⁰ Gernot Nussbächer, Vasile Oltean, „Cartierele Medievale”, în *Braşov. Monografie comercială*, Braşov, Camera de Comerț și Industrie, 2004, p. 54

²¹ Fragmente de zid aparținând acestei biserici au fost descoperite în corul Bisericii Negre în timpul săpăturilor arheologice efectuate în anul 1937. (f.a.), „Die Baugeschichtlichen Ergebnisse der Grabungen in der Schwarzen Kirche”, în *Mitteilungen des Burzenländer Sächsischen Museums*, 1938, p. 95.

²² Andrei-Alexandru Ștefan, „Saint Corona - the First Patron Saint of Medieval Braşov”, în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, 58, nr. 1, 2013, pp. 201-226.

²³ Gernot Nussbächer, „Începuturile oraşului...”, *op. cit.*, p. 15.

²⁴ Julius Gross, „Die Gräber in der Kronstädter Stadtpfarrkirche”, în *Jahrbuch des Burzenländer Sächsischen Museum*, I, 1925, Braşov, Druck von Joh. Gött's Sohn, p. 138.

²⁵ După anul 1280 se estimează că erau 75 de locuințe în așezare. Paul Niedermeier, *Geneza oraşelor medievale în Transilvania*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2016, p. 387.

²⁶ Gernot Nussbächer, *op. cit.*, p. 16.

²⁷ Paul Niedermeier, *op. cit.*, p. 387.

²⁸ Extinderea oraşului în această zonă a fost constatată prin descoperirile arheologice din Piața Enescu nr. 11bis, când s-au evidențiat urme de locuire din secolele XII-XIII, ceramică atribuită coloniștilor sași. O pivniță de piatră a fost datată ipotetic în sec. XIV-XV pe baza fragmentelor ceramice descoperite în săpătură. Daniela Marcu Istrate, „Arheologia urbană a Braşovului”, în *Transilvania nostra*, 2016, 10, nr. 2, p. 4.

Sfinții Petru și Pavel, str. Mureșenilor) pe un teren proprietate regală situat la marginea de nord-vest a așezării.²⁹ Mănăstirea dominicană este atestată documentar în 1342, când Nicolaus Cresche și soția sa, Margaretha, donează o jumătate de moară mănăstirii pentru slujbele ținute în capela Sfântul Iacob, construită de donator în apropierea mănăstirii, și pentru alte nevoi ale acesteia.³⁰ Biserica mănăstirii era o biserică tip sală, acoperită cu șarpantă de lemn, iar corul și absida cu bolți, absida fiind orientată spre strada Mănăstirii (str. Mureșenilor).³¹ În secolul al XIV-lea este construit spitalul Sfântul Antonius.³²

În timpul domniei lui Ludovic I de Anjou, rege al Ungariei între anii 1342-1382, a început ridicarea incintei fortificate din piatră (cca. 1365)³³, inițial fiind construită o singură curtină cu turnuri patrulate externe. Construcția zidurilor s-a accelerat după porunca dată în 1395 de Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei (1387-1415), locuitorilor satelor din Țara Bârsei pentru ca aceștia să sprijine construcția zidurilor.³⁴

Înainte de 1380 a început ridicarea noii biserici a așezării, Biserica Sfânta Maria (Biserica Neagră), edificată pe locul bisericii anterioare, după ce în deceniul anterior au fost demolate clădirile ridicate înainte pe locul construcției pentru a elibera terenul și a face loc noii biserici.³⁵ Un rol crucial în inițiativa de edificare a unei mari biserici gotice a îndeplinit plebanul Thomas Sander de Sancta Agatha, confirmat în funcție de către papa Gregorius al XI-lea în anul 1377.³⁶ Opțiunea pentru o biserică gotică tip hală și unele din elementele constructive utilizate se datorează influenței șantierelor gotice contemporane din Europa Centrală și a meșterilor sosiți de pe acestea: biserica cisterciană din Zwettl, Sfânta Cruce din Schwäbisch Gmünd, Sfântul Sebald Nürnberg și Sfânta Elisabeta din Kosice.³⁷ În apropierea Bisericii Negre sunt atestate în 1388 capela cisterciană Sfânta Ecaterina,

²⁹ Paul Niedermeier, *op. cit.*, p. 458.

³⁰ F. Romhányi Beatrix, *Kolduló barátok - gazdálkodó szerzetesek. Koldulórendi gazdálkodás a késő középkori Magyarországon* (teză de doctorat), Budapesta, 2013, p. 130.

³¹ Irina Bădescu, *Transilvania medievală. Topografie și norme juridice ale cetăților Sibiu, Bistrița, Brașov, Cluj*, București, Editura Simetria, 2012, p. 265.

³² Paul Niedermeier, *op. cit.*, p. 458.

³³ Gernot Nussbächer, „Die mittelalterlichen Befestigungsanlagen Kronstadts”, în Harald Roth (coord.), *Kronstadt. Eine siebenbürgische Stadtgeschichte*, München, Editura Universitas, 2010, p. 137.

³⁴ *Idem*, „Bastioane și fortificații”, în *Brașov. Monografie comercială, op. cit.*, p. 44.

³⁵ Daniela Marcu Istrate, „Evoluția generală a sitului...”, *op. cit.*, p. 60.

³⁶ Bálint Ágnes, „Biserica Neagră din Brașov-noi propuneri privind cronologia și contextul construcției”, în *Ars Transsilvaniae*, XIX, 2009, pp. 10 și 12.

³⁷ Mihaela Sanda Salontai, „Tipologii și influențe central europene în arhitectura bisericilor hale gotice din Transilvania”, în *Ars Transsilvaniae*, XXIII, 2013, pp. 59-60.

Casa Capitlului Țării Bârsei și școala.³⁸ Tot aici funcționau capelele Corporis Christi, Sf. Laurențiu și a Tuturor Sfinților.³⁹ La începutul secolului al XV-lea a fost fondată mănăstirea Sf. Ioan Botezătorul în zona încă neconstruită din nord-estul cetății, atestată documentar în 1486.⁴⁰

În Șchei, cel mai vechi nucleu al așezării (Cutun) s-a aflat la sud de Biserica Sfântul Nicolae, în zona străzii Costiței.⁴¹ Aici se păstra o troiță a cărei inscripție indica anul 1292.⁴² Biserica Sfântul Nicolae din Șcheii Brașovului a fost atestată documentar prima dată prin bula Papei Bonifaciu al IX-lea din 15 decembrie 1399, în care se arată cu privire la aceasta: „...în cetatea numită Corona, sau adesea Brascho, a diocezei Strigoniului, așezată la hotarele creștinătății, în care o mulțime de greci, valahi, bulgari, armeni și alți necredincioși, care au în amintita cetate o biserică pentru trebuința lor și pentru slujba dumnezeiască - locuiesc împreună cu credincioșii lui Hristos cari viețuiesc acolo (catolicii)”.⁴³

La mijlocul secolului al XIV-lea, odată cu primul document emis la Brașov, păstrat din anul 1342, sunt atestate începuturile organizării administrative a orașului. Acum sunt menționați patru „cives” (senatori). În perioada anterioară anului 1342 Brașovul primise de la Carol Robert de Anjou, rege al Ungariei (1308-1342) privilegiul de oraș liber regal (*libera regia civitas*).⁴⁴ În anul 1353 este amintit villicul, slujbaș răspunzător de supravegherea și organizarea economiei orașului, iar în 1358 la conducerea orașului se aflau un jude și mai mulți jurați. Prima listă completă a membrilor Sfatului orașului (Magistratului) este cunoscută doar de la sfârșitul

³⁸ Dana Jenei, „Cadrul istoric și arhitectural al curții Bisericii Negre / Historical and Architectural Context of Black Church Yard”, în Daniela Marcu Istrate (coord.), *op. cit.*, pp. 26 și 32.

³⁹ *Idem*, „Construcții succesive pe locul Liceului «Johannes Honterus» din Brașov. Capela Sf. Ecaterina”, în Daniel Nazare, Ruxandra Nazare, Bogdan Florin Popovici (coed.), *In honorem Gernot Nussbächer*, Brașov, Editura Foton 2004, p. 402.

⁴⁰ Fondarea mănăstirii este atribuită călugărițelor ordinului dominican sau franciscan (clarise). Irina Băldescu, *op. cit.*, pp. 89-90.

⁴¹ Paul Niedermeier, *op. cit.*, p. 487.

⁴² Gernot Nussbächer, Vasile Oltean, *op. cit.*, p. 59.

⁴³ *Apud* Ioan Prișcu, „Vechimea Bisericii Sf. Nicolae din Șchei-Brașov. Cine a zidit-o?”, în *Țara Bârsei*, III, iulie-august 1931, nr. 4, p. 336; Prima biserică a fost construită din lemn, având o singură navă cu dimensiunile de 5 x 4 m. Cristian Moisescu, *Arhitectura românească veche*, I, București, Editura Meridiane, 2001, p. 181.

⁴⁴ Document pierdut în timpul invaziei tătarilor din 1344. Gernot Nussbächer, „Contribuții la istoria administrației orașului Brașov în perioada medievală (secolele XIII-XIV)”, în *Historia Urbana*, II, 1994/1, p. 80.

secolului, din anul 1397, când alături de jude și villic sunt amintiți 16 senatori (*cives jurati*).⁴⁵ În procesele penale („criminale”) Magistratul era prima și singura instanță.

Guvernarea orașului era încredințată Magistratului (*Sfatul orașului*), organ colectiv de conducere alcătuit din: jude primar (*judex, stadtrichter*), villic (*stadthann*) și 16 senatori, cu largi atribuții privind administrația, ordinea publică și economia. Judele primar conducea administrația orășenească și prezida Magistratul. Alte funcții importante din administrația orașului erau cele de: notar, procurator, inspector alodial, vigesimator (vameș) etc.⁴⁶

Românii din Șcheii Brașovului au fost cooptați în diferite slujbe de Magistratul orașului, jucând rolul de mijlocitori în relația cu Țara Românească și Moldova. Instituția logofătului cetății, salariat al orașului, este atestată din secolul al XV-lea. Logofeții erau recrutați dintre cărturari și preoți.⁴⁷

În această perioadă autoritatea judeului primar al Brașovului se întindea și asupra comunelor Bod, Ghimbav, Hărman și Sânpentru, care aparțineau de „circumscripția judiciară” a orașului. Brașovul și cele 13 comune orășenești libere din Țara Bârsei alcătuiau districtul (provincia) Brașov, atestat documentar încă din anul 1331⁴⁸, având această componentă în 1377, când Brașovul a fost confirmat ca reședință⁴⁹. În 1341 sunt menționați Johannes și Jacobus, fiii lui Nicolaus, comiți ai comitatului regal Burcia / Brascho, cât și de Bistrița. Din 1343, când este menționat „Ladislai comitis siculorum et de Brasso”, comitele secuilor a fost și comite al Brașovului.⁵⁰ Vicecomitele își avea reședința în Brașovul vechi, în apropierea Bisericii Sfântul Martin.⁵¹ Aici, la cele „două porți”, hotarul dintre așezările Brașovul vechi și Corona⁵², se percepea censul Sfântului Martin, prevăzut în diploma „Andreanum” ca

⁴⁵ *Idem*, „Din istoria administrației publice la Brașov”, în *Caietele Corona. Contribuții la istoria Brașovului*, caietul 3, Brașov, Editura Aldus, 2004, p. 38.

⁴⁶ *Idem*, „Contribuții la istoria administrației...”, *op. cit.*, p. 81.

⁴⁷ Pavel Binder, Arnold Huttman, „Între istorie și filologie. Mediul cultural românesc al Brașovului în epoca coresiană”, în *Limba română*, XX, 1971, nr. 1, p. 1.

⁴⁸ Gernot Nussbächer, *op. cit.*, p. 81; *Idem*, „Scurt istoric al instituțiilor administrative ale județului Brașov (Țării Bârsei)”, în *Caietele Corona...*, caietul 3, *op. cit.*, p. 14.

⁴⁹ *Idem*, „Din istoria administrației...”, *op. cit.*, p. 38; *Idem*, „Brașovul până la mijlocul secolului al XVI-lea”, în *Caietele Corona...*, caietul 1, *op. cit.*, p. 15.

⁵⁰ Kordé Zoltán, „Das Amt des Szekler Gespenas und Kronstadt vor 1467”, în *Historia Urbana*, VIII, 2000, nr. 1-2, p. 17.

⁵¹ Maja Philipp, „Structura socială a Brașovului în evul mediu”, în vol. *Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie*, Sibiu, Editura Hora, 2001, p. 153.

⁵² Intersecția dintre strada Lungă și strada De Mijloc. Pavel Binder, „Unde a încheiat Mircea cel Bătrân tratatul brașovean din 1395. Considerații privind localizarea curții feudale din Brașov”, în *Cumidava*, IV, Muzeul Județean Brașov, 1970, p. 63.

datorat de sași regalității⁵³. În urma reformelor regelui Ungariei, Ludovic I, pentru districtul Brașov a fost instituită în anul 1366 ca instanță de apel adunarea celor șapte scaune săsești de la Sibiu.⁵⁴ Din punct de vedere bisericesc, Brașovul făcea parte din „decanatus Brassoviensis”, atestat documentar în anul 1295, acesta fiind subordonat nemijlocit arhiepiscopului de Strigoniu.⁵⁵ În anul 1379 sediul Capitulului Catolic al Țării Bârsei s-a mutat de la Feldioara la Brașov.⁵⁶

În 1385 în matricola universității din Viena este înscris primul student din Brașov, Johannes Philippi de Corona.⁵⁷ La Brașov existența unei școli orașenești în Cetate este menționată în anul 1388, când este amintit un fost profesor, „Theodoricus scolarium succentor in Corona”.⁵⁸

În secolul al XIV-lea din elita conducătoare a Brașovului făceau parte micii nobili din Țara Bârsei (*greavi*) și negustorii îmbogățiți prin comerțul la mare distanță. Toți juzii Brașovului până la mijlocul secolului al XV-lea au fost „comiți”, fiind de origine nobilă. Dintre acești comiți se remarcă Valentin Gotfard, jude al Brașovului (1423-1427), care l-a găzduit la Brașov pe Sigismund de Luxemburg în 1426-1427 timp de o jumătate de an, regele sosind în oraș pentru a conduce campania militară pentru reînscăunarea pe tronul Țării Românești a lui Dan al II-lea (1422-1426, 1427-1431).⁵⁹ Acești mici nobili au dobândit proprietatea unor case în oraș, contopindu-se treptat cu celelalte familii conducătoare.⁶⁰ Primii negustori brașoveni amintiți în documente la 1370 ca „cives” sunt Nicolaus și Laurentius Seidlin, ce au obținut de la regele Ludovic I un privilegiu comercial personal.⁶¹

Creșterea rolului Brașovului în politica regatului Ungariei, la frontiera sa sudică, este confirmată de întâlnirea dintre Sigismund de Luxemburg și Mircea cel Bătrân, domn al Țării Românești (1386-1418), desfășurată la Brașov în 7 martie 1395, când au încheiat un tratat de alianță anti-otomană.⁶²

⁵³ Angelika Schaser, *Reformele iozefine în Transilvania și urmările lor în viața socială: importanța Edictului de concivilitate pentru orașul Sibiu*, Sibiu, Editura Hora, 2000, p. 38.

⁵⁴ Gernot Nussbächer, „Contribuții la istoria administrației...”, *op. cit.*, p. 82.

⁵⁵ *Idem*, „Schită a istoriei teritoriului...”, *op. cit.*, p. 11.

⁵⁶ Dana Jenei, *op. cit.*, p. 16.

⁵⁷ Dr. G. D. Teutsch, „Siebenbürger Studierende auf der Hochschule in Wien im 14., 15. und 16. Jahrhundert II”, în *Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde*, serie nouă, II, 1881, p. 322.

⁵⁸ Gernot Nussbächer, „Începuturile învățământului la Brașov”, în *Caietele corona...*, caietul 3, *op. cit.*, p. 42.

⁵⁹ Maja Philippi, *op. cit.*, p. 151; Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale 1895-1526*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2011, p. 263.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 153.

⁶¹ *Ibidem*, p. 154.

⁶² Gernot Nussbächer, „Brașovul până la mijlocul secolului al XVI-lea”, *op. cit.*, p. 17.

Privilegiile regale primite de orașul Brașov în 1364 (dreptul de a ține târg anual) și în 1369 (dreptul de depozit pentru textilele aduse din Polonia și Germania), precum și celelalte privilegii comerciale și scutirile de taxe vamale obținute de negustorii brașoveni, au făcut ca Brașovul să devină un centru comercial important în regiune⁶³, fiind favorizat de așezarea în apropierea trecătorilor ce legau Transilvania de Țara Românească și Moldova. Comerțul brașovean a beneficiat și de privilegiile acordate începând din secolul al XIV-lea de către domnii Țării Românești și din secolul următor și de către cei ai Moldovei. În privilegiul său, Vladislav I, domn al Țării Românești (?-1377), îi numește pe brașoveni „vecini și prietini prea iubiți” și pomenește „libertățile avute de brașoveni din vechime (*ab antiquis*) în Țara Românească”.⁶⁴ Comerțul s-a dezvoltat rapid în urma celor douăsprezece privilegii comerciale obținute⁶⁵, confirmate și extinse de Sigismund de Luxemburg în 1395.

⁶³ *Idem*, „Privilegiile comerciale ale Brașovului”, în *Brașov. Monografie comercială, op. cit.*, pp 30-31.

⁶⁴ Ștefan Meteș, *Relațiile comerciale ale Țării-Românești cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea*, Sighișoara, Tipografia W. Krafft, 1950, p. 45.

⁶⁵ Gernot Nussbächer, *op. cit.*, p. 30.

II.1. Braşovul în secolele XV-XVI

În a doua jumătate a secolului al XV-lea este atestată împărţirea oraşului în patru cvartale, reunind atât părţi din Cetate, cât şi din suburbii: Portica (nord-est, Blumăna), Petri (nord-vest, Braşovul vechi, Bartolomeu), Corpus Christi (sud-vest, sud-est, Şchei) şi Catharina (sud-vest, nord-vest, Şchei).⁶⁶ În 1491 prin *Regulamentul de apărare al oraşului* este atestată o „comunitate”, iar în 1495 „comunitatea centumvirală” cu 25 de centumviri numiţi de Magistrat pentru fiecare cvartal pe timp nelimitat. La eliberarea unui loc de centumvir, prin deces sau excludere, Magistratul propunea trei candidaţi, dintre care comunitatea centumvirală alegea.⁶⁷ Centumvirii, având în frunte un orator, alegeau judele şi villicul. Judele alegea apoi senatorii (membrii sfatului) pentru anul următor, câte patru din fiecare cvartal, alegere confirmată de comunitatea centumvirală.⁶⁸ Senatorii erau scutiţi de impozite.⁶⁹ În a doua jumătate a secolului al XV-lea oraşul Braşov a devenit deţinătorul unor posesiuni feudale, dobândind satele Satu Nou şi Komlós în Ţara Bârsei (1462), Şercaia şi Părău în Ţara Făgăraşului (1471) şi domeniul castelului Bran (1498).⁷⁰

În 1422 regele Sigismund de Luxemburg a extins asupra saşilor din Braşov şi Ţara Bârsei privilegiile acordate celor şapte scaune săseşti cu sediul la Sibiu, privilegiu lărgite apoi din nou în 1428.⁷¹ Din 1462 comitele secuilor nu a mai avut autoritate asupra Braşovului şi Ţării Bârsei, fiind până în 1498 doar castelan de Bran. În 1485 este atestată „Universitatea (obşte) săsească” (*Universitas Saxonum*), care reunea toate teritoriile privilegiate locuite de saşi în Transilvania, în cadrul căreia districtul Braşov avea o largă autonomie. În 1486 Matia Corvin, regele Ungariei (1458-1490), a reconfirmat privilegiul „Andreanum” pentru întreaga Universitate săsească.⁷²

Din prima jumătate a secolului al XVI-lea este atestată la Braşov existenţa vecinătăţilor (*Nachbarschaften, vicinae*), formă de organizare socială specifică saşilor

⁶⁶ Gernot Nussbächer, „Braşovul până la mijlocul secolului al XVI-lea...”, *op. cit.*, p. 18.

⁶⁷ *Idem*, „Contribuţii la istoria administraţiei oraşului Braşov în perioada medievală (secolele XVII-XVIII)”, în *Historia Urbana*, IV, nr. 1-2, 1996, p. 51.

⁶⁸ *Idem*, „Din istoria administraţiei publice la Braşov...”, *op. cit.*, p. 39.

⁶⁹ Maja Philipp, „Structura socială a Braşovului...”, *op. cit.*, p. 78.

⁷⁰ Gernot Nussbächer, „Evoluţia Braşovului în secolele XIV şi XV”, în *Caietele Corona...*, caietul 5, Braşov, Editura Aldus, 2006.

⁷¹ *Idem*, „Scurt istoric al instituţiilor administrative...”, *op. cit.*, p. 16.

⁷² *Ibidem*, p. 17.

transilvăneni. În 1533 este menționată în documente prima dată o vecinătate, cea din strada Castelului (*Burggasse*).⁷³ În Brașovul secolului XVI au funcționat 36 de vecinătăți, din care 18 în Cetate și 18 în suburbii.⁷⁴ O vecinătate reunea bărbații căsătoriți, proprietari sau chiriași de pe o stradă, o porțiune a unei străzi sau dintr-o piață.⁷⁵ Aceste microcomunități urbane, ce îndeplineau un rol de ajutorare reciprocă și socializare, dar și de control social⁷⁶, erau conduse de un „tată” (*Nachbarvater, Nachbarhann, Ältester Wortmann*)⁷⁷, ales dintre membrii mai în vârstă. „Tatăl” păstra lada vecinătății, convoca adunarea membrilor, aplana conflictele apărute, răspundea de respectarea valorilor morale, frecventarea bisericii și participarea la sărbătorile vecinătății, sancționându-i pe cei care lipseau sau se abăteau de la ordinea morală și socială tradițională. „Tatăl” conducea vecinătatea cu ajutorul unui adjunct, „tatăl cel tânăr”, și al unui consiliu al „bătrânilor”, care îl alegea.⁷⁸ Funcționarea unei vecinătăți era reglementată printr-un statut. La Brașov cel mai vechi statut cunoscut este cel din 1586 al vecinătății din Nonnengasse (astăzi str. Michael Weiss).⁷⁹ Fiecare vecinătate avea o tablă (*Taffel*) prin care erau comunicate ordinele „tatălui” către membrii săi.⁸⁰ Magistratul veghea asupra vecinătăților⁸¹ și se sprijinea pe acestea, delegând „taților” unele atribuții (paza de noapte pentru incendii și păstrarea curățeniei), ba chiar și din cele juridice, precum sancționarea calomniei și a violenței fără vărsare de sânge⁸², dar și împiedicarea cumpărării unor case de către străini⁸³.

La mijlocul secolului al XVI-lea, în perioada în care Johannes Benkner a fost jude primar al Brașovului (1547-1548, 1550-1552, 1555-1560, 1565), s-a realizat o reformă a administrației orașenești. În 1555 s-a alcătuit o colecție a statutelor orașenești (*Decretale Coronensium*), iar în 1558 s-a instituit *Liber actuarius*, prin care

⁷³ „Schaffnerrechnung aus 1533”, în *Quellen*, II, p. 290.

⁷⁴ Candid Mușlea, „Contribuții la instituția «veciniei» la românii brașoveni”, în *Studii și Articole de Istorie*, II, București, Societatea de Studii Istorice și Filologice, 1957, p. 326.

⁷⁵ Mária Pakucs-Willcocks, *Sibiul veacului al XVI-lea: rânduirea unui oraș transilvănean*, București, Editura Humanitas, 2018, p. 159.

⁷⁶ *Ibidem*, pp. 151-152.

⁷⁷ Candid Mușlea, *op. cit.*, pp. 317 și 319.

⁷⁸ Pozsony Ferenc, „Instituțiile societății săsești”, în Jakab Albert Zsolt, Peti Lehel (ed.), *Procese și contexte social-identitare la minoritățile din România*, Cluj-Napoca, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Editura Kriterion, 2009, p. 212.

⁷⁹ Candid Mușlea, *op. cit.*, p. 324.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 319.

⁸¹ La Sibiu tații vecinătăților răspundeau direct față de villic, așa cum arată statutul orașului din 1589. Mária Pakucs-Willcocks, *op. cit.*, p. 159.

⁸² *Ibidem*, p. 163.

⁸³ Pozsony Ferenc, *op. cit.*, p. 211.